

ACTA POLITOLOGICA

www.acpo.cz



INTERNETOVÝ RECENZOVANÝ ČASOPIS

2012 | Vol. 4 | No. 1 | ISSN 1803-8220

COLLIER, Paullier (2009). *Miliarda nejchudších. Proč se některým zemím nedaří a co s tím*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad. 224 s. ISBN 978-80-7429-010-7.

RECENZE LUKÁŠE NOVOTNÉHO

Tento článek podléhá autorským právům, kopírování a využívání jeho obsahu bez řádného odkazování na něj je považováno za plagiátorství a podléhá sankcím dle platné legislativy.

Internetový recenzovaný časopis vydává
Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze,
Katedra politologie Institutu politologických studií

COLLIER, Paullier (2009). *Miliarda nejchudších. Proč se některým zemím nedaří a co s tím.* 1. vydání. Praha: Vyšehrad. 224 s. ISBN: 978-80-7429-010-7.

Miliarda lidí na planetě zaostává stále víc a víc za sociálně-hospodářským vývojem zbytku světa. Osudu této „nejspodnější“ miliardy, která je rozdělena do 58 z celkem 194 existujících zemí světa, se věnuje kniha britského ekonoma z Oxfordské univerzity specializujícího se na Afriku, bývalého *Development Research Group* Světové banky a poradce Komise pro Afriku ustavené britskou vládou, Paula Colliera s názvem „Miliarda nejchudších“. V českém prostředí vychází s tříletým zpožděním v edici „Moderní dějiny“ nakladatelství Vyšehrad a její přínos pro studium mezinárodních vztahů je díky kritickému a komplexnímu studiu a odborné praxi autora nesporný.

K nejzaostalejším zemím, o nichž je v knize větší či menší zmínka, patří například Afghánistán, Angola, Barma, Čad, Eritrea, Etiopie, Haiti, Irák, Jemen, Kambodža, Kongo, Kuba, Laos, Libérie, Nigérie, Nepál, Pákistán, Pobřeží slonoviny, Severní Korea, Somálsko, Súdán, Uganda, Zair či Zimbabwe. V těchto zemích dosahuje, jak píše Collier, průměrný věk života jen 50 či méně let; každé sedmé dítě umírá, ještě než dosáhne pátého roku života; každé třetí pak trpí chronickou podvýživou. Hospodářský a politický vývoj v těchto zemích připomíná od zhruba poloviny osmdesátých let volný pád. Samozřejmě, nejedná se o vysloveně a pouze africké problémy, ovšem nutno poznamenat, že v tomto ohledu africké země jednoznačně dominují.

Proč se tyto země a jejich obyvatelstvo topí v ekonomických a sociálních problémech a co je nutné učinit pro jejich záchranu, to jsou otázky, kterým se Collier věnuje ve své akademické dráze již několik let. Podporován je přitom týmem vědců a ambiciózních studentů svých seminářů na oxfordské univerzitě. S nimi průběžně vyhodnocuje a

analyzuje sociodemografická a ekonomická data a realizuje vlastní šetření v regionu Afriky, která pak publikuje ve svých knihách; také v této recenzované, dosud poslední, za níž získal řadu ocenění. Země, v nichž žije „miliarda nejchudších“, se utápějí v celé řadě navzájem propletených dilemat, které nazval ekonom a specialista na rozvojové země Jeffrey Sachs rozvojovou pastí. Collier se sice tímto konceptem inspiroval a pojem „past“ patří k ústředním termínům jeho knihy, ovšem považuje ho za příliš všeobecný a sám předkládá vlastní a komplexnější vysvětlení. Příčinami problémů jsou podle něho past konfliktu, past přírodních zdrojů, špatné vládnutí a vztah k politice nejdůležitějších vyspělých zemí, vnitrozemská poloha izolujících zemí od světových trhů a špatní sousedé resp. špatná politika sousedství. To jsou částečně vzájemně provázané problémy, které tlačí tyto nejméně rozvinuté země na dno a brání jim v pozitivním rozvoji.

Celých 73 procent ze všech nejchudších zemí se nacházejí v pasti konfliktu, prvním problémovém bodě, který Collier v knize analyzuje. Vedou se v nich války, anebo je tam k jejich vypuknutí jen malý kousek. Často jsou to občanské války či jiné vnitrostátní konflikty. Ty paradoxně trvají desetkrát déle než konflikty mezi dvěma a více státy, což je způsobeno také menším zájmem mezinárodního společenství na řešení těchto konfliktů (tento fatální nezáměr mezinárodních organizací ostatně Collier kritizuje hned na několika místech svého díla). A mají fatálnější dopad na hospodářský vývoj země. Ekonomické problémy navíc neutuchají s koncem takového konfliktu, ale přetrvávají déle a mají často stejně vážné dopady v podobě následních migračních toků uprchlíků, jejich špatné sociální situace a zákeřných nemocí,

keré nesuzují jen domácí obyvatelstvo, nýbrž se rozšíří také do okolních zemí. Příkladem tohoto vývoje může být region kolem velkého jezera Kivu na východě Afriky na hranicích Demokratické republiky Kongo a Rwandy, kde po bojích mezi Hutu a Tutsii přetrvávala a vlastně ještě dodnes přetrvává migrace a celková politická a ekonomická nestabilita. Skoro logickým zjištěním Colliera je pak to, že se svým týmem vyzkoumal, že v zemích s nejchudší miliardou vypuká válka či jiný konflikt zhruba každých deset let. „*Celkově lze náklady průměrné občanské války pro zemi konfliktu a její sousedy odhadnout na 64 miliard dolarů. V posledních desetiletích propukají ročně přibližně dvě nové občanské války, takže globální náklady představují za rok přes 100 miliard dolarů, nebo také dvojnásobek celosvětového rozpočtu na rozvojevou pomoc.*“ (s. 48)

Past přírodních zdrojů, druhý z problematických bodů prezentovaných v knize, se týká asi třetiny z miliardy nejchudších. Toto obyvatelstvo žije v zemích, kde využívání přírodních zdrojů paradoxně vedou k chudobě, a to v důsledku špatného vládnutí a s ním spojeným hýřením a neodpovědným hospodařením. Hovoří se pak o „prokletí přírodními zdroji“ (s. 56). Bohatství přírodních zdrojů vede k neodpovědnému jednání vlády, vzniká tím pro ně a celkově pro elity země nová existenční základna: „*Survival of the fittest*“ nazývá Collier tento stav a opět připomíná, že to může vést k pasti konfliktu. Jako příklad jmenuje Nigérii a její ekonomický vývoj v polovině 80. let. Tou dobou země zažívala obrovský rozmach spojený s ropnými zisky. „Vláda jej však katastrofálně zpackala: ve velkém si půjčovala a peníze utrácela za ohromné rozhazovačné projekty nasáklé korupcí.“ (s. 57) V roce 1986 to vyústilo v prudký pokles ceny ropy v Nigérii, snížily se příjmy země a také ochota bank půjčovat státním institucím další prostředky. Následné splácení dluhů rapidně snížilo celkovou životní úroveň tamních obyvatel resp. to vedlo k obrov-

skému nárůstu chudoby. Účinné ekonomické reformy na sebe v Nigérii podle Colliera stále nechají čekat a celkově zde narůstá zklamání (včetně zklamání z nečinnosti mezinárodního společenství) a neochota k dalšímu utahování opasků. To napomáhá extremistickým silám v zemi a může vést k dalším konfliktům.

Dalším typickým příkladem pastí, v nichž se nachází nejzaostalejší země, je špatná vláda. Ta dovede zničit ekonomiku neuvěřitelně rychle, Collier to ukazuje na příkladě Zimbabwe, kde byl tehdejší prezident Robert Mugabe odpovědný za hospodářský kolaps země, který se započal v roce 1998 a vyvrcholil inflací překračující 1000 procent ročně. Špatné vládnutí se týká zhruba třech čtvrtin zkoumaných nejchudších zemí. Bují v nich násilnosti, útlak ze stran vlády, korupce, nedůvěra ve státní instituce, hospodářská mizérie a špatný zdravotnický systém. Co se korupce týče, cituje Collier dlouhodobé výzkumy o korupci realizované *Transparency International*, z nichž plyne, že nejvíce je rozkvetlá v Bangladéši a Čadu, již zmiňované Zimbabwe se však také nachází v horních patrech zemí s rozbujelou korupcí.

Collier se staví ostře proti postojům některých převážně liberálních politologů, podle nichž je možná lepší nechat tyto státy takřikajíc padnout až na dno a následně začít nově zemi budovat. Collier naproti tomu přichází s následujícím zjištěním: pravděpodobnost, že by se vývoj ve státě s obyvatelstvem z nejchudší miliardy snad dokázal výrazně vylepšit, je podle něj 1:50. Jako příklad uvádí Somálsko, v němž v roce 1998 ukončila podpůrnou misi americká armáda kvůli úmrtí několika vojáků a nechala tím vývoj v zemi na pospas osudu. Tehdy v roce 1993 již skoro v rozkladu se země ocitla politicky i hospodářsky ještě více na dně. A dodnes se z toho nedostala, stále se zde prosazují různí nestátní aktéři, ozbrojené skupiny a pirátské gangy, které přepadávají lodě a dokonce zde našel krátce úkryt i Usama bin Ládín. Šance na vylepšení ekonomické a politické situace v této

zemi vidí Collier jako takřka nulovou, tedy při zachování stávajících parametrů finanční a humanitární pomoci atd. (ostatně neziskovky působící zde, ale i jinde označuje s ohledem na neschopnost koordinovat své akce a jejich celkovou konkurenci za „idioty“).

Problémem rozvojových částí světa je dále také vnitrozemská poloha bez přístupu k moři. Ta znepríjemňuje export, resp. ho celkově komplikuje a prodražuje, a to také proto, že zde obecně panuje špatná sousedská politika. V číslech to pak s ohledem na vyjmenované „pasti“ znamená: „73 procent (lidí se zemí spodní miliardy, pozn. L.N.) jich má za sebou občanskou válku, 29 procent bydlí v zemích ovládaných politikou výnosů z přírodních zdrojů, 30 procent žije v zemích, které mají malé zásoby přírodních zdrojů, nemají přístup k moři a zároveň jsou obklopeny špatnými sousedy, a 76 procent jich zažilo dlouhotrvající období špatné vlády a mizerné hospodářské politiky. Pokud si tato čísla sečtete, zjistíte, že některé země prošly více než jednou pastí, a to buď souběžně, nebo postupně.“ (s. 97) Jsou navíc zmítány migrací, kdy zemi opouštějí zejména vyšší vzdělanostní skupiny, což se pak podepisuje jednak na absenci politických a ekonomických elit, jednak na nízké ochotě zahraničních firem a korporací v těchto zemích investovat.

Collier dále v díle pokládá otázku, proč těmto státům nenapomáhá ve vylepšení stavu globalizace a napojení na mezinárodní trhy. Špatné vládnutí, občanské války atd. jsou problémem, ovšem například bohatost přírodních zdrojů umí vyspělý svět finančně odměnit a řada nevládek se snaží v rozvojových zemích o zlepšení situace. Přesto tyto země ne vždy dokáží využít. Kde tedy leží řešení této zdánlivě neřešitelné spirály, která státy spodní miliardy tlačí k zemi? Záchranu může přinést efektivní rozvojová pomoc, píše Collier. Podle něj je to také současný způsob fungování světové ekonomiky, co jim ztěžuje vymanit se z některé nebo ze všech „pastí“. Zde především varuje, aby

se pomoc ubírala správným směrem. Podle něho je třeba v prvé řadě dobře administrativně kontrolovat, kam přesně finance tečou. To se podle něho dosud ne vždy děje, organizace zajišťující pomoc rozvojovým zemím podle jeho zjištění dosud investují do vlastní administrativy a kontroly toku peněz jen málo, a tak se pomoc stává spontánní a nikoli koordinovanou a dlouhodobě regulovanou akcí, která skutečně cíleně odbourává nějakou „past“. Takovéto zdroje jsou pak totiž relativně lehce zneužitelné: Podle Colliera tak došlo k tomu, že 40 procent veškerých vojenských výdajů v afrických zemích bylo financováno z rozvojové pomoci směřované do tohoto kontinentu. Podle něj nevede automatické zvýšení pomoci automaticky k hospodářskému růstu v cílových zemích. Ostatně Collier říká, že v zemích miliardy nejchudších bývá běžné, že je zde vydáváno více peněz ze státního rozpočtu na armádu než na zdravotnictví. Rozvojová pomoc tak paradoxně může navýšit riziko vzniku konfliktu či zdravotních problémů. „Statistické důkazy obecně naznačují, že rozvojová pomoc podléhá pravidlu klesajících výnosů. To znamená, že čím více tuto pomoc navyšujeme, tím méně legrace si za ni užijeme: první milión dolarů je produktivnější než ten druhý.“ (s. 118) *Washingtonský Center for Global Development* přišel nedávno se studií, podle níž se rozvojová pomoc v případě, že dosáhne 15 procent HDP, stává neúčinnou, vede k absorpci a ztrácí motivační roli.

Dalším lékem pro vylepšení situace zemí s miliardou nejchudších je podle Colliera větší bezpečnost. Ta by měla být zajištěna intervencemi vojsk, jejich přítomností, zejména v poválečných společnostech. Collier sám označuje tuto osmou kapitolu knihy za pro něj nejobtížnější a kritizuje v ní dosavadní zdrženlivost západních společností. Podle něj je sice hrozné, když umírají vojáci z mírových misí, na druhou stranu však podotýká, že cílem těchto jednotek je hájit mír a jeho udržování. Kanadský polito-

log Roland Paris vyzkoumal před časem, že neúspěch intervencí a mírových misí je tím pravděpodobnější, čím více se současně tlačí na liberalizaci trhu a demokratizaci. Tento liberální mírový tlak zostřuje konfliktní linie a provokuje k opětovnému vypuknutí konfliktu. Zahraniční intervence by měly být dobře koordinované a měly by trvat alespoň deset let, aby se minimalizovalo opětovné vypuknutí konfliktu.

Dalšími nástroji, které mohou napomoci vyvést nejchudší země ze dna, jsou mezinárodní normy, tedy zákony a smlouvy a obchodní politika směřující k obrácení trendu marginalizace. Zde však vyvstává otázka, do jaké míry je možné docílit nějakých pokroků, protože dosud neexistuje žádná efektivní instance, která by garantovala a kontrolovala platnost těchto mezinárodních norem. Co se obchodní politiky týče, pléduje Collier za to, aby byla vyvíjena dlouhodobě, neboť firmy neinvestují tam, kde neví, zda se jim to v budoucnu vyplatí. Dobrou pomůckou by zde mohly být jednak regionální mezinárodní ekonomické organizace, to je ostatně bod související s nutností dobré sousedské politiky, jednak obchodování s bohatými zeměmi. Zde mohou tyto nejchudší země využít triumfu oproti ostatním: výhody plynoucí z nízkých mzdových nákladů a obecně levnější produkty. Obchod vzniká, píše Collier díky rozdílu a dává smysl ovšem pouze tehdy, že reciprocita mezi chudými a bohatými nepovede k vytvoření bariér v bohatých zemích v podobě různých subvenčních překážek. Na druhou stranu to ovšem vyžaduje od subjektů v nejchudších zemích velké úsilí: musí se totiž stát konkurenceschopnými. To je podle Colliera možné také jen tehdy, pokud budou nejchudší země chráněny před levnou konkurencí z Číny a Indie. Collier proto v knize jasně formuluje požadavek směrem k bohatým zemím, aby země nejchudší miliardy dostaly jisté privilegium. „Férová“ konkurence s Asií na mezinárodních trzích totiž není pro tyto země myslitelná. Dále v knize

však poukazuje na politickou sílu Číny, která může coby stálý člen Rady bezpečnosti OSN leccjaká řešení navržená mezinárodním společenstvím vetovat. „Spojené národy, přestože jsou očividně organizací politickou, čelí překážce v podobě veta Číny, jíž nadmíru záleží na odvrácení jakýchkoli náznaků toho, že by se demokracie měla stát mezinárodním standardem.“ (s. 210-211)

Kdo by toto vše měl podle Colliera prosadit a následně na to dohlížet? Podle Colliera to má být v první řadě veřejnost, která by se podle něj měla konečně zajímat o skutečně problémy lidstva a o jejich odstranění. Pomůže efektivní vynaládání finanční pomoci, regulovaná hospodářská soutěž a účinné politické aktivity. To vše podle jeho slov mohou učinit představitelé bohatých a vyspělých států. Bez jejich pomoci nemůže pomoc fungovat, píše.

Paul Collier je ve své knize úspěšný nejen, co se popisu současného stavu nejchudších zemí týče, ale také v prezentovaných řešeních nejpalčivějších problémů. Ty předkládá jako mix vlastních výzkumů, rešerší a zkušeností. Hlavním poselstvím knihy je, aby došlo k proměně konceptu rozvoje zemí a strategie proti chudobě ve světě. Collierova kniha a její obsah patří dnes v mezinárodních vztazích k často diskutovaným tématům. A dočkala se také řady ocenění: těmi nejvýznamnějšími byla ocenění *Arthur Ross Book Award* a *Lionel Gerber Prize* z roku 2008. I proto je vhodné si ji přečíst.

Mgr. Lukáš Novotný, M.A., Ph.D.¹

¹ Autor působí na Katedře německých a rakouských studií IMS FSV UK v Praze. Kontakt: novotny.l@centrum.cz.